

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ, ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Манахов О.І.

аспірант,

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

ПЕЙЗАЖ У ФЕНТЕЗІЙНОМУ СВІТІ ДЖ. Р. Р. ТОЛКІНА ТА Н. ПЕРУМОВА

Пейзаж як один із найуніверсальніших компонентів художнього тексту завжди був об'єктом наукових інтересів дослідників. Про це свідчать праці О. Галича, В. Назарця, Є. Васильєва [2], А. Ткаченка [6], Л. Петрухіної [4] та ін.

Під пейзажем прийнято розуміти «опис, зображення природи за допомогою художніх виражальних засобів; зображення певної місцевості» [5, с. 722]. У сучасному літературознавстві пейзаж розглядається у системі літературних образів поруч з іншими – персонажем, літературним героєм, інтер'єром, його називають образом природного оточення персонажів, картиною природи, визначають основні функції цього образу [2]. За спостереженням А. Ткаченка, у художньому тексті «пейзаж набуває найрізноманітніших функцій – романтичної, символічної, реалістичної, імпресіоністичної, модерністської» [6, с. 188]. Особливо це помітно у фентезі – синкретичному жанрі. Розуміючи дефініцію досліджуваного поняття як зображення природи на матеріалі мистецтва слова, Л. Петрухіна визначає дві позиції щодо його вербального втілення – пейзаж або посідає визначене місце у творі або наявний у ньому імпліцитно. Це зумовлено авторською концепцією, яка відображає двоїстий характер пейзажу, що віддзеркалює об'єктивність і суб'єктивність теми природи у творі. Адже художній текст є завжди другою реальністю. Природа виступає ніби посередником між автором і читачем, бо й сама мова природи – наочна, демократична, багатозначна [4]. Класифікуючи типи пейзажу, дослідниця серед зафіксованих різновидів виділяє також фантастичний, під яким розуміє «продукт творчої фантазії автора, його «інтелектуальні спекуляції»; такі пейзажі не лише передають

зовнішній вигляд об'єкта, а й служать для створення особливого настрою – піднесеного, загадкового» [4, с. 130]. Додамо, що пейзажі у творах фентезі виконують не лише згадані функції, вони є своєрідними маркерами відповідних художніх образів, наприклад, зла. На ньому ми й зосередимо свою увагу у пропонованому дослідженні.

Мета нашої розвідки – здійснити хоча б фрагментарний компаративний аналіз пейзажних описів у фентезійному світі Джона Толкіна та Ніка Перумова відповідно на матеріалі творів «Володар перснів» [7] і «Перстень темряви» [3].

Використовуючи пейзаж як один із ефективних засобів для репрезентації зла у «Володарі перснів», Толкін зображає країну Мордор, що нагадує випалену пустелю, де тільки зрідка можна зустріти ознаки рослинності, зокрема, непроходимі зарості терену, кривобокі карликові дерева, сірі жмуття трави. Русла рік пересохли, а вода, яка залишилася в ручаях, стала маслянистою й гіркою. У повітрі осідає чадний туман, адже працюють багаточисленні кузні і шахти. Табір орків, які мешкають і трудяться тут, побудовано ніби під лінійку, щоб умістити якомога більше бараків і складів зброї.

Маєтність злого чарівника-перебіжника Сарумана Ізенгард, що колись був прекрасним і квітучим, також зазнав пагубного впливу науково-технічної революції. Дерев більше не було, тільки хащі терену та гнила трава навколо обвуглених пнів укривали землю. У фортеці алеї замощені плитами, уздовж них тягнулися рівними рядами мармурові, мідні, залізні стовпи. Майстри, слуги, раби, воїни тіснилися в густо розміщених будівлях з безкінечними вікнами, дзвіницями й чорними дверима. Толкін створює подібний сумний пейзаж у науку сучасній людині, щоб підкреслити необхідність існування суспільства в гармонії з природою, яка не може і не повинна бути полігоном для корисливих цілей демагогів-промисловців, інакше не уникнути загибелі самого життя. У передмові до «Володаря перснів» Дж. Толкін уточнив, що його книга і не алегорична, і не злободенна [7]. Джерела цієї казки приховані глибоко у свідомості й мають мало спільного з війною 1939 р. та її наслідками. Автор віддавав перевагу історії не скільки реальній, стільки ірреальній. Відтак образ злого орка є збірним і типовим для різних етапів розвитку людського суспільства, в ньому можна знайти риси варвара епохи Великого переселення народів і солдата, який воював у В'єтнамі. Автор не викриває конкретних

осіб, а вказує на викривлену технологічним прогресом природу сучасної людини.

Російський письменник Нік Перумов продовжив фентезійну історію Середзем'я Дж. Р. Р. Толкіна в циклі романів «Перстень темряви», куди увійшли книги «Ельфійський клинок» і «Чорний спис», які побачили світ 1993 року. Двома роками пізніше на полицях крамниць з'явилася книга «Адамант Хенни» – продовження циклу. У власному магнум-опусі Перумов репрезентує сповнені небезпек подорожі хобіта Фолко Бредибека і його друзів з метою з'ясувати причини появи нового зла і способи його викорінення. Взавши за основу твір Дж. Толкіна, російський фентезист значно змінив його морально-етичну концепцію, що викликало бурхливу критику шанувальників творчості професора. В рецензії на книгу «Перстень темряви» С. Бережний пише, що Толкін створив світ високої естетичності – Перумов естетику пов'язав з середньовічним антуражем. Як наслідок, міфологічна естетика «Володаря перснів» була замінена естетикою середньовічного роману [1]. В оригіналі зображено боротьбу добра зі злом як абсолютних начал, а в продовженні зло представлено звичайними людьми, яким притаманні й позитивні риси. Дану концепцію експліцитно репрезентовано в діалозі завойовника Олмера з Фолко: не може бути загального добра, як і загального зла [3].

Пейзажі Перумова з власне фентезійними ознаками дуже часто переплітаються з портретною характеристикою, наприклад, зразок такого опису, в котрому передвіщається поява зла: «Під розлогими в'язами дорога круто повертала. Тут було найстрашніше місце. Зліва крізь зарості пробивався примарний блиск глибокого темного ставка, зарослого густим верб'ям. Тут завжди збиралися нічні птахи: їхні голоси лунали пронизливо. Але для хобіта це свистіла і гукала глумлива свита Дев'ятьох, провіщаючи їх швидку появу. Хобіт заплющив очі і уявив їх собі: чорні коні, ніби зіткані з мороку, в щільних шорах – усередині горить чаклунський вогонь, їх погляди не можна випускати зовні – мчать крізь ніч, вітер рве чорні плащі вершників, б'ють по стегнах довгі мечі, від котрих немає порятунку, нелюдською злобою горять впадини очей, а відчуття пожадливого шукає запах свіжої крові... [3].

Зло і війни завжди асоціюються у читачів з природними катаклізмами, пожежами, які дуже часто спричинені людьми, про що йдеться в одному з контекстів «Персня темряви»: «На третій день випадкові супутники показали їм спалене весною село, і тут

Фолко вперше побачив сліди війни між людьми. Посеред широкого кола порожніх, так і не засіяних полів стирчали закіптюжені пічні труби, ніби обгризені кістки, що височіли з куп омитих дощами обвуглених балок. Полум'я не пощадило жодної будівлі, пожерло сади навколо села, охайно підчистило навіть тини і паркани вздовж околиці. Друзі мовчки брели повз обгорілі острівці будівель... Жоден не насмівся порушити спокій мертвих попелищ... Місцеві жителі вважають, що на місці знищеного ворогами села не можна нічого будувати, поки все не проросте травою, котра вбирає в себе злу долю цього місця» [3].

Расу орків як утілення зла російський автор розглядає дещо під іншим кутом, аніж Толкін, акцентуючи увагу на її наближенні до суспільного ладу людей. Проблема міжусобиць, визначена професором у «Володарі перснів» виходить у Перумова на перший план. Помітно, що орки з «Персня темряви» ведуть варварський спосіб життя, вони не сприймаються читачами як суцільне втілення зла, бо служать не зі страху чи вигоди, а з почуття щирої відданості, їм притаманні й позитивні риси, чим вони уподібнюються людям.

Отже, досліджуючи роль пейзажів для показу образу зла у творі Толкіна можна спостерегти тонку іронію над сучасниками, які знають постулати моралі, однак не слідують їм. Самобутня стилістика середньовічного епосу надає «Волареві перснів» і його образній системі незвичайної атмосфери та колориту. А в Ніка Перумова це заміщується естетикою історичного роману.

Пропонована розвідка слугуватиме основою для подальшого компаративного аналізу образної системи означених творів.

Список використаних джерел:

1. Бережной С. В. Рецензия на книгу: Перумов Н.Д. Кольцо тьмы, т. 1-2. – СПб, 1993/ С. В. Бережной [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kulichki.com/tolkien/podshivka/950401.htm>
2. Галич О. Теорія літератури / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв. – К.: Либідь, 2005. – 486с.
3. Перумов Н. Д. Кольцо тьмы / Н. Д. Перумов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://book-online.com.ua/read.php?book=1912>
4. Петрухіна Л. Пейзаж у контексті теорії літератури (на матеріалі слов'янської поезії) /Л. Петрухіна//Проблеми слов'янознавства.–2002. – Вип. 52. – С 125-134.
5. Пустовіт Л. О. Словник іншомовних слів / Л. О. Пустовіт, О. І. Скопненко, Г. М. Сюта, Т. В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2000, – 1017с.
- 6.Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства) / А. Ткаченко. – К.: Київський ВПЦ університет,2003. – 448с.

7. Толкин Дж. Р. Р. Властелин колец / Дж. Р. Р. Толкин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://royallib.ru/book/Tolkien_John/vlastelin_kolets_perevod_v_s_muraveva_a_a_kistyakovskogo.html

Прокойченко А.В.

викладач,

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут»

ПОНЯТТЯ «ДОМІНАНТА» ТА ПІДХОДИ ДО ЙОГО РОЗУМІННЯ

Поняття домінанти у науковий обіг вперше ввів психофізіолог О.О. Ухтомський, який стверджував, що саме принцип домінанти є фізіологічною основою концентрації уваги і творчого мислення. [4] Згодом поняття домінанти стало одним з найбільш поширених понять і в філологічній науці, що підтверджується його активним використанням в літературознавстві, лінгвістиці тексту і в психолінгвістиці. Це поняття активно використовували і теоретично обґрунтували представники російського формалізму (В.Б. Шкловський, Р. Якобсон, Б.М. Ейхенбаум, Б.В. Томашевський, Я. Мукаржовський), які поняття домінанти літературного тексту пов'язували насамперед з формою. Так, представник російської формальної школи Б. Ейхенбаум вважав, що художній твір – результат складної боротьби різних формуючих елементів. Ці елементи не просто співіснують і не просто відповідають один одному. В залежності від загального характеру стилю той чи інший елемент має значення організуючої *домінанти*, яка панує над іншими і підпорядковує їх собі [5]. Більш точно визначення поняття домінанти запропонував Р. Якобсон. На його думку, домінанту можна визначити як фокусуючий компонент художнього твору: вона керує, визначає і трансформує інші компоненти. [6, с. 56].

У своїй праці «Теорія літератури» Б. Томашевський писав, що ознаки жанру, тобто прийоми, що організують композицію твору, є домінуючими, тобто вони підпорядковують собі всі інші прийоми, необхідні в створенні художнього цілого. Такий домінуючий прийом іноді іменується домінантою. Сукупність домінант і є